

УДК 94(477)"1987/1988"

ДЕМ'ЯНЧУК ВІТАЛІЯ,

здобувач Центру дослідження українсько-польських відносин

Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, м. Львів

МЕХАНІЗМИ ПРОТИДІЇ КОМПАРТІЇ УКРАЇНИ РОЗГОРТАННЮ ДЕМОКРАТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ В УРСР У 1987-1988 рр. (НА ПРИКЛАДІ ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ІВАНА ГЕЛЯ)

У статті проаналізовано механізми протидії Компартії України розгортанню демократичних процесів в УРСР у 1987-1988 рр. Визначено особливості громадсько-політичної діяльності відомого українського дисидента Івана Геля на початковому етапі горбачовської перебудови крізь призму його відносин із Комітетом державної безпеки Української Радянської Соціалістичної Республіки (КДБ УРСР), центральними та місцевими органами влади. Особливу увагу звернено на форми роботи спецслужб із інтелігенцією, неформальними громадськими організаціями, серед яких Комітет захисту УКЦ. Доведено, що радянська влада протидіяла поширенню гласності, демократизації в країні в досліджуваний період, намагалася законсервувати усталену політичну систему, не допустити розвитку українського національно-культурного та політичного руху, який репрезентували дисиденти та т. зв. "неформали".

Ключові слова: Іван Гель; УГКЦ; громадсько-політична діяльність.

Постановка проблеми. Радянська влада впродовж усього свого існування активно поборювала інакодумство, будь-які прояви національного світогляду, боролася з патріотично налаштованою інтелігенцією. У другій половині ХХ ст. репресій зазнали чимало українських громадсько-політичних діячів. Серед них - відомий дисидент Іван Гель. Він справедливо відзначав, що його родина "ніколи не ховалася за пеленою навіть зовнішньої толерантності до системи. Ніхто не кривив душою, виголошуючи гасла на славу "визволителів", тримаючи водночас дулю в кишені, як це навчилися робити багато галицьких пристосуванців. Батько, повернувшись із ув'язнення, не каюся за минуле, хоч йому це постійно "пропонували" зробити. Тітки-черниці не відступилися від свого монашого стану. В хаті греко-католицькі священники, по суті, щонеділі відправляли святу літургію..." [4]. Не дивно, що після повернення із заслання в 1987 р. Іван Гель не припинив громадсько-політичної роботи, що викликало чимало запитань у радянської влади, яка посилила нагляд за дисидентом у 1987-1988 рр.

Аналіз досліджень і публікацій. Громадсько-політична діяльність Івана Геля - одна з маловідомих сторінок сучасної української історіографії, а його здобутки в царині боротьби з радянською владою в останні роки існування СРСР незаслужено забуті українськими істориками. У працях Т. Батенка [1], Б. Боцюрківа [2], В. Пашенка [8], В. Марчука [7], багатотомній "Історії релігій в Україні" [5] охарактеризовано окремі аспекти досліджуваної проблеми. Події реконструйовано насамперед завдяки інтерв'ю відомого дисидента, матеріалом КДБ та іншим документам, які ще донедавна зберігалися в архівосховищах УРСР та України із грифом "таємно".

Мета дослідження - характеризувати механізми протидії Компартії України розгортанню демократичних

процесів в УРСР у 1987-1988 рр. у контексті громадсько-політичної діяльності Івана Геля.

Виклад основного матеріалу. Після повернення із заслання в 1987 р. Іван Гель продовжував перебувати в полі зору радянських спецслужб. Посилена увага до його постаті була викликана активною громадською діяльністю відомого дисидента - він долучився до розбудови Української Гельсінської спілки (УГС), очолив Комітет захисту УКЦ. Останній напрям роботи став особливо небезпечним для радянської влади, адже релігійні акції Комітету в 1988-1989 рр. набирали все виразнішого політичного підтексту, що підривало основи комуністичного ладу. "Поеднання боротьби за легалізацію УГКЦ (чи за свободу совісті в ширшому розумінні) з боротьбою за відновлення державності України давало колосальний ефект, - констатував І. Гель. - Зі "святої трійці", як гострі язички у Львові називали Михайла Гориня, В'ячеслава Чорновола і мене, я усвідомив це перший. Тому сукупна діяльність Комітету захисту УГКЦ мобілізувала маси людей і наші Богослужіння-мітинги завжди і в усіх містах були найчисельнішими, найчастішими - бо відбувалися в кожну неділю і свято - та й найрадикальнішими" [4].

Незважаючи на проголошення політики "гласності" та "демократизації" в СРСР, радянська влада протидіяла поширенню демократичних процесів у республіці. Так, відомого дисидента було де-факто залишено під "домашнім арештом". Він згадував, що "мусив пасти корів..., а від стада, тим паче в 183 голови, не відірвешся". Із цих причин І. Гель тільки "ночами редагував, збирав матеріали для "Українського вісника", писав спогади або якісь рецензії, або ще що-небудь, тобто займався технічною роботою, виданням і... мусив пасти корови" [4]. Отже, резюмував дисидент, громадською діяльністю не можна було займатись, оскільки фактично він був на висланні. "Мені не дали вільного права перебу-

вати в місті, в своїй хаті зі своєю родиною, а дружина була у Львові, жила з дочкою, а я жив в селі, бо вона не хотіла залишатися в селі, а я знову не міг бути у Львові і окрім того двічі на день приходив, дільничний інспектор капітан міліції... перевіряв мене чи я є на місці чи немає", - згадував згодом він [Там само].

Дисидент відзначав: якщо навіть під час так званої "перезимки" (корів пас інший чоловік) він і мав право виїхати за межі села, то, все ж таки, якщо у Львові залишався більше як добу, то його "арештовували, везли на міліцію і робили чергове офіційне попередження", знову відкривали кримінальну справу. "Так тривало десь до пізньої осені [1987 р. - *авт.*]", - зауважував І. Гель [Там само].

Відзначимо, що моральний тиск чинився також на родину дисидента. Зокрема, його тітка (монахиня) дуже скептично ставилася до можливості легалізації УГКЦ, як і загалом демократизації режиму. "То добре було б, - відзначала вона, - але ти вже довів до смерті і тата, і сестру, і тітку монахиню греко-католицьку василіянку, і ще тепер маму доведеш до гробу і свою родину. Але який дурень дасть тобі Греко-Католицьку Церкву...?" [Там само].

І. Гель також усвідомлював відсутність змін у політичній системі УРСР, тому "на початку ставив собі виключно локальні цілі" [Там само]. "Якби ми були почали кричати, що геть тоталітарний режим, свободу Греко-Католицькій Церкві в Україні, то вийшов би Гель, Горинь та ще десяток чи два десятки людей, а решта би не вийшли, - відзначав він. - Коли ми запросили їх [людей - *авт.*] і після Богослужіння починали ті люди світські говорити - Гель чи Лесів, чи хтось інший, що є таке право, що нас просто загнали в катакомби...", ситуація дещо змінювалася [Там само].

В інформаційному повідомленні ЦК КПУ "Про настрій в середовищі українських дисидентів" від 21 березня 1987 р. відзначено, що "Комітетом державної безпеки республіки у взаємодії з прокуратурою та іншими правоохоронними органами здійснюється комплекс профілактичних та оперативних заходів щодо осіб, які засуджені по ст. 62 (антирадянська агітація та пропаганда), а також по ст. 187 КК УРСР (наклеп на радянський державний і суспільний устрій)" [4]. Основна увага приділялася "розвінчання їх помилкових поглядів і склоненню до подачі представникам прокуратури письмових заяв до Президії Верховної Ради СРСР про помилування та недопущення надалі ворожої та іншої протиправної діяльності" [4]. Усі звільнені з місць відбування покарання особи були взяті під оперативний контроль. За участю громадських організацій та правоохоронних органів продовжувалася робота щодо їх ідейного обеззброєння й "повернення до суспільно-корисної праці" [14].

З метою виявлення й запобігання з боку звільнених із ув'язнення осіб негативним проявам КДБ УРСР були розроблені й здійснювалися необхідні "чекістські заходи". Особлива увага приділялася "своєчасному зриву й запобіганню можливим замислам щодо відновлення злочинної діяльності..." [14]. Представники силових структур уважали за необхідне організувати виступи в пресі "авторитетних представників української інтелігенції щодо національного питання (О. Гончар, Б. Олійник, В. Русанівський - академік, директор Інституту мовознавства АН УРСР та ін.) із принциповою оцінкою негативних проявів, допущених у 1970-х рр. низкою осіб, які докотилися до позицій нелегальної антирадянсь-

кої діяльності, підтримували злочинні зв'язки із зарубіжними підривними центрами й понесли за це законне покарання" [14].

Справді, уже перші акції, організовані І. Гелем, викликали жвавий опір силових структур. Упродовж 1989 р. у Львові, Івано-Франківську, Тернополі за участь у релігійних вічах було ув'язнено на 15 діб десятки священиків і мирян, зокрема, о. М. Гаврилів, о. М. Волошина, о. Г. і М. Сімкайл, о. М. Куця, о. Я. Лесіва, о. І. Сеньківа, Ірину Калинець. Двічі на 15 діб був засуджений І. Гель. "А штрафи накладалися сотнями. У той же час ні Михайло, ні Богдан Горині, ні Вячеслав Чорновіл не сиділи 15 діб", - відзначав І. Гель [4].

Власне, із цих причин ЦК КПУ і КДБ України розцінювали діяльність Комітету Захисту УКЦ як одну з найнебезпечніших для режиму, оскільки саме Комітет мав найбільшу підтримку й найчисельнішу соціальну базу. "На політичний мітинг людина ще вагалася - іти чи ні, а на Богослужіння з мітингом ішла однозначно", - констатував дисидент [Там само]. Уже після т. зв. "Грушівського дива" (1987 р.), ЦК КПУ і КДБ УРСР ініціювали проведення у Львові наради за участю перших секретарів обкомів і начальників управлінь КДБ трьох західних областей.

На порядку денному стояло одне питання: методи та засоби боротьби з уніатством як формою релігійного й політичного руху. Матеріали наради, за словами І. Геля, готував завідувач відділу атеїзму Інституту суспільних наук АН УРСР Є. Гринів. Імовірно, у нараді взяла участь також працівники Музею атеїзму при Львівському обкомі Компартії (В. Гаюк, С. Жижко, М. Косів) [Там само].

За рекомендацією Є. Гриніва, на нараді були ухвалені такі заходи боротьби з уніатством та головою Комітету захисту УКЦ: а) створити з довірених людей релігійні комітети (так звані "двадцятки"); б) берегти православні громади і храми в селах Прилбичі, де народився Андрей Шептицький, у Заздрості, де народився Йосиф Сліпий, у Клічку, де народився Іван Гель, а також Грушеві, Зарваниці, Уневі, куди стікалися тисячі паломників; г) "заохочувати" ймовірних уніатів матеріальними цінностями дефіцитного характеру; д) забезпечувати релігійним громадам Руської православної церкви повну підтримку в їхній діяльності з боку органів радянської влади та правоохоронних органів. Не допускати проведення несанкціонованих богослужінь та мітингів в усіх населених пунктах західних областей України [Там само].

Водночас КДБ й уповноважені Ради в справах релігії в усіх західних областях УРСР посилювали репресивні заходи щодо священиків, членів Комітету та активістів - греко-католиків. Сотні людей були оштрафовані за участь у богослужіннях. Десятки священиків відбували адміністративні арешти на 15 діб разом "з бомжами і крадіями". Деякі з них - двічі й тричі. Зокрема, на Тернопіллі - о. І. Сеньків і о. Т. Сеньків, на Львівщині - о. М. Гаврилів, М. Волошин, о. М. Куць [Там само].

Справді, із доповідної записки управління КДБ по Львівській області обкому КПУ "Про процеси в середовищі націоналістично налаштованих осіб" від 28 липня 1987 р. дізнаємося, що, зважаючи на повернення засуджених дисидентів [І. Гель, М. Горинь, Ірина Калинець, Ігор Калинець, З. Красівський, М. Маринович, М. Осадчий, З. Попадюк, С. Хмара, В. Чорновіл, С. Шабатура - *авт.*], КДБ вважало доцільним: приділити більше уваги вказаному контингенту з метою зведення до мінімуму

їх негативного впливу на оточення; організувати серію публікацій в обласній пресі щодо розвінчання українського буржуазного націоналізму" [15].

В іншому інформаційному повідомленні КДБ УРСР до ЦК КПУ "Про активізацію підривної діяльності ЗП УГВР" від 29 вересня 1987 р. відзначено, що, "зважаючи на активність закордонних ОУН КДБ УРСР, накреслені та здійснюються додаткові заходи щодо зриву і нейтралізації їхньої діяльності, а також посилення оперативного контролю за Чорноволом, Горинем, Сверстюком та іншими екстремістськи настроєними націоналістами, попередження з їх боку ворожих та антисоціальних проявів. Водночас вважали би необхідним на основі отриманих матеріалів здійснити комплекс контрпропагандистських заходів із залученням телебачення, преси і широкої громадськості щодо розвінчання закордонних центрів і зв'язаних з ними... націоналістів, які намагаються використати процес демократизації і гласності з метою інспірування ворожої діяльності" [9].

Упродовж осені 1987 р. - зими 1988 р. КДБ УРСР розробило чимало планів щодо "нейтралізації" І. Геля. У документі "Про локалізацію антигромадської діяльності Чорновола та його спільників" від 22 грудня 1987 р. відзначено, що "основна увага приділяється розвінчання перед широкою громадськістю їх [націоналістів - авт.] спроб в умовах поглиблення гласності інспірувати легальну опозиційну діяльність націоналістичних елементів у республіці, постачати закордонні оонівські центри неправдивою інформацією" [13].

Констатовано, що "публікація матеріалів, які розкривають зв'язок вказаних осіб із закордонними оонівськими центрами, викликала жваву реакцію громадськості... Водночас Чорноволом, Горинем, Гель, Скочок та їх однодумцями, спекулюючи на гласності, вдаються до нових форм антигромадської діяльності, розраховують на роздмухування закордоном антирадянського шумовиння навколо сумнівних поручень прав людини в СРСР..." [Там само].

Відповідно до вказівок КДБ СРСР, МВС СРСР і Прокуратури СРСР зупинена спроба В. Чорновола, М. Гориня та І. Геля 10-14 грудня 1987 р. узяти участь у роботі "Семинару незалежних громадських організацій країн-учасниць Гельсінкського процесу щодо гуманітарних питань" у Москві. "У зв'язку із цим названі особи були запрошені до органів прокуратури м. Львова і офіційно попереджені про недопустимість здійснення ними антигромадських дій", - відзначали представники КДБ УРСР [Там само].

Івано-Франківський дослідник С. Кобута відзначає, що, щоб запобігти наростанню греко-католицького руху, ідеологічному активу, поряд з уже традиційними методами - "посилити", "вжити заходів", "не допустити", "розвінчувати", рекомендувалось залучити "до активної протидії уніатам Руську православну церкву". Із цією метою було запропоновано спростити процедуру реєстрації та відкриття в населених пунктах, охоплених уніатством, приходів РПЦ, видати великим тиражем українською мовою православну церковну літературу й календарі, збільшити набори слухачів у духовні семінарії, які будуть зорієнтовані на роботу в Західній Україні [6].

Значна роль у боротьбі проти УГКЦ відводилась правоохоронним органам, особливо МВС і КДБ. Ставлячи за мету "попередження групових антигромадських проявів зі сторони українських націоналістів, екстремістів з числа... церковників і сектантів", ці органи мали завдання:

- виявляти інспіраторів і підбурювачів проведення несанкціонованих акцій; забезпечувати постійний оперативний нагляд за ними, своєчасне документування й припинення їхньої діяльності;

- забезпечувати контроль за обстановкою в населених пунктах, охоплених уніатством, з метою запобігання захопленню недіючих культових споруд та проведення релігійних зборів;

- контролювати діяльність уніатських священників, монахів і монахинь;

- рішуче припиняти факти проведення ними нелегальних зібрань та відправи релігійних обрядів [Там само].

"Таким чином, позиція партійного керівництва республіки щодо питання УГКЦ залишалась жорсткою, без будь-яких натяків на компроміс, що створювало небезпечну ситуацію виникнення масового невдоволення греко-католицьких віруючих в західному регіоні", - відзначав С. Кобута [Там само].

Висновки

Упродовж 1987-1988 рр. радянська влада намагалася стримати наростаючу хвилю національного піднесення на західноукраїнських землях, що пов'язано, передусім, із процесом легалізації УГКЦ. Владою використані перевірені роками засоби: моральний тиск, штрафи, арешти, підкупи, підтримка конкуруючих структур тощо. Усі ці засоби не принесли бажаного результату, що стало очевидно після відновлення української державності в 1991 р.

ЛІТЕРАТУРА

1. Батенко Т. "Я повстаю, отже, я існую": Політичний портрет І. Геля: (Нариси з історії українського руху опору кінця 1950-х - початку 1990-х років) / Т. Батенко. - Львів : НТШ, 1999. - 222 с.
2. Боцюрків Б. Придушення Української Греко-Католицької Церкви в СРСР та Польщі у воєнні часи / Б. Боцюрків // Сучасність. - 1990. - № 7-8. - С. 128-137.
3. Боцюрків Б. Українська греко-католицька церква в каткомбах (1946-1989 рр.) / Б. Боцюрків // Ковчег. - 1993. - Ч. 1. - С. 113-152.
4. Інтерв'ю Геля Івана Андрійовича від 23 вересня 2012 р. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://archive.khpg.org/index.php?id=1348418185>.
5. Історія релігій в Україні : у 10 т. / [за ред. А. Колодного, В. Климова]. - К., 1999. - Т. 3 : Православ'я в Україні. - 560 с.
6. Кобута С. Легалізація Української Греко-католицької церкви 1987-1991 рр. (політичний аспект) [Електронний ресурс] / С. Кобута. - Режим доступу : <http://newright.primordial.org.ua/kobuta.htm>.
7. Марчук В. Церква, духовність, нація. Українська греко-католицька церква в суспільному житті України ХХ ст. / В. Марчук. - Івано-Франківськ : Плай, 2004. - 464 с.
8. Пащенко В. Греко-католики в Україні. Від 40-х рр. ХХ ст. до наших днів / В. Пащенко. - Полтава : ТОВ "Асмi", 2002. - 616 с.
9. Про активізацію підривної діяльності ЗП УГВР [ГДА СБУ, ф. 16, оп. 14, пор. 4, арк. 153-155] // Чорновіл В. Твори : в 10-ти т. / В. Чорновіл. - К. : Смолоскип, 2011. - Т. 7. Статті, виступи, інтерв'ю (березень 1990 - грудень 1992). - 1080 с.: іл.
10. Про виготовлення Чорноволом В. і його спільниками самвидавного журналу "Український вісник" [ГДА СБУ, ф. 16, оп. 14, пор. 3, арк. 16-28] // Чорновіл В. Твори : в 10-ти т. / В. Чорновіл. - К. : Смолоскип, 2011. - Т. 7. Статті, виступи, інтерв'ю (березень 1990 - грудень 1992). - 1080 с.: іл.

11. Про діяльність неформальних об'єднань на території УРСР [ГДА СБУ, ф. 16, оп. 14, пор. 7, арк. 340-343] // Чорновіл В. Твори : в 10-ти т. / В. Чорновіл. - К. : Смолоскип, 2011. - Т. 7. Статті, виступи, інтерв'ю (березень 1990 - грудень 1992). - 1080 с.: іл.

12. Про заходи щодо локалізації антинародної діяльності націоналістичних елементів [ГДА СБУ, ф. 16, оп. 14, пор. 8, арк. 131-142] // Чорновіл В. Твори : в 10-ти т. / В. Чорновіл. - К. : Смолоскип, 2011. - Т. 7. Статті, виступи, інтерв'ю (березень 1990 - грудень 1992). - 1080 с.: іл.

13. Про локалізацію антигромадської діяльності Чорновола та його спільників [ГДА СБУ, ф. 16, оп. 14, пор. 4, арк. 160-

162] // Чорновіл В. Твори : в 10-ти т. / В. Чорновіл. - К. : Смолоскип, 2011. - Т. 7. Статті, виступи, інтерв'ю (березень 1990 - грудень 1992). - 1080 с.: іл.

14. Про настрої в середовищі українських дисидентів [ГДА СБУ, ф. 16, оп. 14, пор. 3, арк. 77] // Чорновіл В. Твори : в 10-ти т. / В. Чорновіл. - К. : Смолоскип, 2011. - Т. 7. Статті, виступи, інтерв'ю (березень 1990 - грудень 1992). - 1080 с.: іл.

15. Про процеси в середовищі націоналістично налаштованих осіб [ГДА СБУ, ф. 71, оп. 9, спр. 803, арк. 29] // Чорновіл В. Твори : в 10-ти т. / В. Чорновіл. - К. : Смолоскип, 2011. - Т. 7. Статті, виступи, інтерв'ю (березень 1990 - грудень 1992). - 1080 с.: іл.

Дем'янюк Віталія,

соискатель Центра исследования украинско-польских отношений

Института украиноведения им. И. Крипякевича НАН Украины, г. Львов

МЕХАНИЗМИ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ КОМПАРТИИ УКРАИНЫ РАЗВЕРТЫВАНИЮ ДЕМОКРАТИЧЕСКИХ ПРОЦЕССОВ В УССР В 1987-1988 гг. (НА ПРИМЕРЕ ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ИВАНА ГЕЛЯ)

Проанализированы механизмы противодействия Компартии Украины развёртыванию демократических процессов в УССР в 1987-1988 гг. Определены особенности общественно-политической деятельности известного украинского диссидента Ивана Геля на начальном этапе горбачевской перестройки сквозь призму его отношений с Комитетом государственной безопасности Украинской Советской Социалистической Республики (КГБ УССР), центральными и местными органами власти. Особое внимание обращено на формы работы спецслужб с интеллигенцией, неформальными общественными организациями, среди которых Комитет защиты УКЦ. Доказано, что советская власть противодействовала распространению гласности, демократизации в стране в исследуемый период, пыталась законсервировать сложившуюся политическую систему, не допустить развития украинского национально-культурного и политического движения, которое представляли диссиденты и "неформалы".

Ключевые слова: Иван Гель; УГКЦ; общественно-политическая деятельность.

Demyanchuk Vitaliia,

Research Center of the Ukrainian-Polish relations,

Institute of Ukrainian Studies named after I. Krypiakievych NAS of Ukraine, Lviv

MECHANISMS FOR COUNTERING THE COMMUNIST PARTY OF UKRAINE DEPLOYMENT DEMOCRATIC PROCESSES IN THE USSR IN 1987 - 1988 (FOR EXAMPLE, SOCIAL AND POLITICAL ACTIVITIES IVAN GEL)

Mechanisms counter the Communist Party of Ukraine deployment democratic processes in the USSR in 1987 - 1988. The features of social and political activity known Ukrainian dissident Ivan Gel initially Gorbachev's perestroika in the light of its relationship with the State Security Committee of the Ukrainian Soviet Socialist Republic (KGB USSR), central and local authorities. Particular attention is paid to the forms of intelligence of intellectuals, informal community organizations, including the Committee to Protect UCC. It is proved that the Soviets opposed the spread of glasnost and democratization in the country in the study period, trying to preserve the established political system, prevent the development of Ukrainian national-cultural and political movement that represented dissidents and "Informals".

Keywords: Ivan Gel; Church; social and political activities.

REFERENCES

1. Batenko T. (1999), «I rise, therefore I exist»: The political portrait of Ivan gel: (Essays on the history of the Ukrainian resistance movement late 1950s - early 1990s), Lviv, 222 p. (ukr).
2. Botsiurkiv B. (1990), *Suchasnist*, № 7-8, pp. 128-137 (ukr).
3. Botsiurkiv B. (1993), *Kovcheh*, part 1, pp. 113-152 (ukr).
4. Interview Gel Ivan on September 23, 2012 available at : <http://archive.khpg.org/index.php?id=1348418185> (ukr).
5. Kolodnyi A., Klymova V. [ed.] (1999), History of Religions in Ukraine: in 10 vols, Vol. 3, *Pravoslavlyya v Ukrayini*, Kyiv, 560 p. (ukr).
6. Kobuta S. The legalization of the Ukrainian Greek Catholic Church 1987 - 1991 years. (Political aspect), available at : <http://newright.primordial.org.ua/kobuta.htm> (ukr).
7. Marchuk V. (2004), Church, spirituality, nation. Ukrainian Greek Catholic Church in public life Ukraine twentieth century, Plai, Ivano-Frankivsk, 464 p. (ukr).
8. Pashchenko V. (2002), Greek Catholics in Ukraine. From 40-ies. XX century. to this day, Poltava, 616 p. (ukr).

9. On activation of subversion CL Ukrainian Supreme Liberation Council [Sectoral State Archive of the Security Service of Ukraine, fond 16, opys 14, por. 4, ark. 153-155] (2011), in *Chornovil V., Works in 10 vols., Vol. 7. Articles, speeches, interviews (March 1990 - December 1992)*, Kyiv, 1080 p. (ukr).

10. About production V. Chornovil and his accomplices samizdat journal «Ukrainskyi visnyk» [Sectoral State Archive of the Security Service of Ukraine, fond 16, opys 14, por. 3, ark. 16-28] (2011), in *Chornovil V., Works in 10 vols., Vol. 7. Articles, speeches, interviews (March 1990 - December 1992)*, Kyiv, 1080 p. (ukr).

11. On the activities of informal associations on the territory of the USSR [Sectoral State Archive of the Security Service of Ukraine, fond 16, opys 14, por. 7, ark. 340-343] (2011), in *Chornovil V., Works in 10 vols., Vol. 7. Articles, speeches, interviews (March 1990 - December 1992)*, Kyiv, 1080 p. (ukr).

12. On measures on localization of nationalist anti-national elements [Sectoral State Archive of the Security Service of Ukraine, fond 16, opys 14, por. 8, ark. 131-142] (2011), in *Chornovil V., Works in 10 vols., Vol. 7. Articles, speeches, interviews (March 1990 - December 1992)*, Kyiv, 1080 p. (ukr).

13. About localization of antisocial activities of Chornovil and his accomplices [Sectoral State Archive of the Security Service of Ukraine, fond 16, opys 14, por. 4, ark. 160-162] (2011), in *Chornovil V., Works in 10 vols., Vol. 7. Articles, speeches, interviews (March 1990 - December 1992)*, Kyiv, 1080 p. (ukr).

14. About mood in the environment Ukrainian dissidents [Sectoral State Archive of the Security Service of Ukraine, fond 16, opys 14, por. 3, ark. 77] (2011), in *Chornovil V., Works in 10 vols., Vol. 7. Articles, speeches, interviews (March 1990 - December 1992)*, Kyiv, 1080 p. (ukr).

15. About processes in the environment nationalist people [Sectoral State Archive of the Security Service of Ukraine, fond 71, opys 9, sprava 803, ark. 29] (2011), in *Chornovil V., Works in 10 vols., Vol. 7. Articles, speeches, interviews (March 1990 - December 1992)*, Kyiv, 1080 p. (ukr).

© Дем'янчук Віталія

Надійшла до редакції 13.04.2015

УДК 94 (477.81)

ДЕМ'ЯНЧУК ЮРІЙ,

*кандидат історичних наук, професор кафедри історії
Міжнародного економіко-гуманітарного університету
імені академіка Степана Дем'янчука, м. Рівне*

РОСІЙСЬКИЙ КОЛАБОРАЦІОНІЗМ НА РІВНЕНЩИНІ В РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

У статті розкрито одну з маловідомих сторінок Другої світової війни - участь російських козаків та власців у масових злочинах проти населення Рівненщини. Визначено чисельність переселенців в Україні, їхній статус, на конкретних прикладах показано безчинства, які чинили козаки та власці в західних областях України, зокрема на Рівненщині. Розглянуто заходи Української повстанської армії щодо протидії терору, з'ясовано результати агітаційної роботи серед російських колабораціоністів.

Ключові слова: Рівненщина; колабораціонізм; російські козаки; власці; терор.

Постановка проблеми. У роки Другої світової війни на Рівненщині сконцентрувалася значна кількість російських козачих підрозділів та власців, які задекларували співпрацю з німецьким окупаційним режимом та допомагали його утверджувати на підконтрольній території. Наприкінці 1943 р. за підтримки місцевої влади з особливою жорстокістю розпочалися грабунки місцевого населення російськими переселенцями, а також усе частішими ставали сутички з підрозділами Української повстанської армії (УПА), що змушує детальніше поглянути на особливості "російського колабораціонізму" в окресленому регіоні.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Проблема російського колабораціонізму в роки Другої світової війни в радянській історіографії не могла стати предметом ґрунтовного дослідження (загалом на фронтах

Другої світової війни в складі німецьких військових формувань, за даними К. Александрова, воювало близько 400 тис. росіян [2] (за іншими даними - 600 тис.) [8]). Головна з причин - колабораціонізм не вписувався в теорію марксизму-ленінізму, яка пронизувала всі сфери життя радянського суспільства. Визнання масового співробітництва з фашистами як окупантами компроментувало весь багатонаціональний радянський народ. В останні роки все більше дослідників Другої світової війни звертають свою увагу на проблему колабораціонізму, проте на сьогодні немає спеціальних досліджень, які б висвітлювали співпрацю росіян із німецькими органами влади в регіональному розрізі.

Мета статті - охарактеризувати характер російського колабораціонізму на Рівненщині на завершальному етапі Другої світової війни.

№ 3 (135) березень-квітень 2015 р.